

ELEKES ANDREA

A KÖZÖS AGRÁRPOLITIKA ÉS A NEMZETKÖZI KERESKEDELEM¹

Az Európai Unió kereskedelempolitikai kapcsolatainak két alapvető típusa a jellemző: az ún. *nem diszkriminatív* rendszerek, illetve a *preferenciális* rendszerek. A nem diszkriminatív rendszerek alapja a legnagyobb kedvezményes elbánás elve, intézményi kereteit pedig a GATT, illetve 1995-től a WTO biztosítja. Az elmúlt évtizedekben felgyorsult liberalizációs tárgyalások eredményeként ilyen rendszer már csak nagyon kevés országot illetően van érvényben (pl. USA², Kína, Ausztrália, Új-Zéland³). Ezek is többnyire olyan országok, amelyekkel már vagy született megállapodás, de az még nem lépett életbe, vagy folyamatban vannak a tárgyalások. A nem diszkriminatív rendszerek ismerete azonban mégis fontos, hiszen az EU és legnagyobb kereskedelmi partnerei közötti kereskedelem szabályozási alapja, másrészt a preferenciális konstrukciók kiinduló pontja.

5.1. A KAP ÉS A WTO Mezőgazdasági Megállapodás

Az EU harmadik országokkal folytatott agrárkereskedelmének kereteit a GATT Uruguay-forduló részeként elfogadott Mezőgazdasági Megállapodás biztosítja. Az *Uruguay-forduló* a – GATT-tárgyalások sorában először – a nemzetközi kereskedelem olyan jelentős "szürke zónáiban" nyitotta meg a liberalizálás lehetőségét, mint a mezőgazdaság, a textíliák és a ruházati termékek, a szolgáltatások és a szellemi tulajdonjogok kereskedelme. A fordulón három fő területen született megállapodás: piacra jutás (importsabályozás), exporttámogatás és belső támogatás. A Mezőgazdasági Megállapodás, valamint a WTO megalakulása alapvető hatással volt az EU agrárkereskedelem-politikájára. Az EU agrárkereskedelmi és belső támogatási politikája első alkalommal került multilaterális szabályozás hatálya alá.

Az alábbiakban a Megállapodás főbb elmeit, valamint az új forduló (Doha Development Agenda) eddigi eredményeit tekintjük át.

¹ In: Halmai Péter (szerk.): A Közös Agrárpolitika rendszere. Dialóg Campus Kiadó, Budapest (várható megjelenés: 2020)

² Az EU-USA Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) tárgyalások 2013 júliusában kezdődtek, ám 2016 októberében leálltak. Azóta a fejezet lezárásáig e téren nem történt előrelépés.

³ Ausztráliával és Új-Zélanddal 2018 júliusában kezdődtek meg a tárgyalások. A tervezett piacnyitás várhatóan egyes mezőgazdasági termékekre is kiterjed majd, de e területen nem terveznek teljes liberalizációt a tárgyaló felek.

5.1.1. A WTO Mezőgazdasági Megállapodás

A GATT (Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Megállapodás) a nemzetközi kereskedelem útjában álló akadályokat kívánja leépíteni. Szabályai elvileg kezdettől – azaz 1947-től – kiterjedtek az agrárkereskedelemre is. Az EU azonban a KAP autonóm jellegét hangsúlyozta, s hosszú időn át nem volt hajlandó arról a GATT keretei között tárgyalni. Az egyebek mellett a KAP protekcionizmusával is összefüggő, az 1970-es évektől felhalmozódó feszültségek egyre inkább *nemzetközi agrárkereskedelempolitikai konfliktusokhoz* vezettek, s a *GATT Uruguay-fordulója komoly kihívást jelentett a Közös Agrárpolitika számára.*⁴

A tárgyalások egyik legfontosabb célja az volt, hogy visszaszorítsák, esetleg kiküszöböljék a mezőgazdasági politikák kereskedelem-korlátozó és torzító intézkedéseit. Az első komolyabb nehézség az egyes országok támogatási szintjének összehasonlítása területén jelentkezett. A mezőgazdasági protekcionizmus mértékének és struktúrájának meghatározására az Aggregált Támogatások Mértékét (AMS - Aggregate Measures of Support) vezették be. Az AMS a belső támogatás korlátozásának alapja, illetve lehetőséget ad annak folyamatos nyomon követésére. Az AMS funkciója a tárgyalások során fokozatosan szűkült, és végül szerepe csak a belső támogatásra korlátozódott. Az AMS a belső támogatás korlátozásának alapja, illetve segítség a nyomon követésben.

A tárgyalások előrehaladását a KAP reformja tette lehetővé. 1991 júniusától a tárgyalások *három fő területre koncentráltak*: exporttámogatás, belső mezőgazdasági támogatások és szabadabb piacra jutás. *A megállapodás lényegét* az 1. táblázat foglalja össze.

1. táblázat: A Mezőgazdasági Megállapodás alapvető intézkedései

⁴ Bővebben ld. például: Josling, T. – Tangermann, S. (1999): Implementation of the WTO Agreement on Agriculture and Developments for the Next Round of Negotiations. European Review of Agricultural Economics, 26(3), 371–388.

	Megnevezés	Bázisidőszak	Kötelezettségek 1995–2000	Kivételek, illetve további intézkedések
PIACRA JUTÁS	Termékspecifikus vámképzés: – a nem vámjellegű intézkedések vamosítása, – kötelezettség az alkalmazott vámtételre, – kötelező vámtételek átvétele.	1986–1988	Csökkentés – átlagosan 36 százalék – minimum 15 százalék	– Special Treatment (Rice Clause) kivéve – Különleges védő intézkedések (csak a vámosítás által érintett körben)
	Termékspecifikus minimális piacra jutás (csak a vámosítás által érintett körben): – Vámkvóták csökkentett vámmal, nagyáguk: a belső felhasználástól, a bázisidőszakban teljesített importtól, a bázisidőszakban működő preferenciáktól függ.	1986–1988	Növekedés a belföldi felhasználás 3 százalékaról 5 százalékra.	
BELSO PIACI TÁMOGATÁS	Piaci ártámogatások meghatározása, a közvetlen és a nem termékspecifikus támogatás, AMS révén történő aggregálása az egyes országok agrár gazdaságára.	1986–1988	Csökkentés: az AMS összegének 20 százaléka.	- “kék doboz” - “zöld doboz” - de minimis - Békeklauzula
EXPORT- TÁMOGATÁS	Támogatott exportmennyiségek meghatározása.	1986–1990	Csökkentés: 21 százalék.	- Front Loading - Békeklauzula
	Exporttámogatásra fordított költségvetési kiadások meghatározása.	1986–1990	Csökkentés: 36 százalék.	- Élelmiszersegély

Forrás: GATT/WTO (1994) alapján saját szerkesztés

Piacra jutás

Valamennyi nem vámjellegű importkorlátozást (kvóták, változó lefölözések, stb.) vámokkal kellett helyettesíteni (vamosítás). A vámokat - az újakat is - átlagosan 36 %-kal, de legalább 15 %-kal kellett csökkenteni a hat éves implementációs időszak során. A Megállapodás szerinti agrárrezsimben a vámosítás nyomán kiszámított importterhek *maximális vámok*. A tényleges vámok egyes esetekben alacsonyabbak a vámegegyenértékeknél. Például a bázisidőszakban (azaz 1986-1988 között) az EK-ban *preferenciális* feltételekkel piacra lépő országok továbbra is változatlan piacra jutási feltételeket élveznek. (Pl.: az *ACP-országokból* származó cukor.) Másfelől az EU - a fenti bázisidőszak után - további országokkal is kötött agrárpreferenciákat (jellemzően vámkvótákat) tartalmazó megállapodásokat. (Ezek közé tartoztak a kelet- és közép-európai országokkal - közöttük Magyarországgal - kötött Európai Megállapodások is.) Mindezek esetében a preferenciák újratárgyalására került sor, hiszen a magas vámegegyenértékek következtében egyébként erodálódtak volna az eredetileg nyújtott kedvezmények.

Amennyiben a vámosítást követően megnövekvő import piaci zavarokat okozott, szigorúan meghatározott szabályok alapján az érintett ország *pótvámot* vethetett ki.

Amennyiben a piacra jutást korábban importkvóta vagy önkéntes exportkorlátozó megállapodás garantálta, a meglévő piacra jutási lehetőségeket fenn kellett tartani, legalább az 1986-88. évi átlagos szinten. Ez az ún. *folyó* (jelenlegi) *piacra jutás* (current access).

Legalább bizonyos fokú piacnyitást azonban a Megállapodás valamennyi szektorban megkövetelt (minimum access). A minimális (új) piacra jutás keretében importlehetőséget (vámkvótát) kellett biztosítani *a belső fogyasztás 3%-a* erejéig, amely a hatéves időszak végére (azaz 2000-re) *5%-ra* emelkedett. Ez az EU esetében főleg egyes érzékeny termékek (pl. húsok, vaj, tojás, búza) esetében jelentett (többnyire minimális) tényleges kötelezettséget. A vámkvótán belüli importra *csökkentett mértékű (kedvezményes) vámokat* alkalmaznak.⁵

Belső támogatások

A mezőgazdasági szektorban a belső támogatásokat hat év alatt 20%-kal kellett csökkenteni. (A fejlődő országokban 13,3%-kal.) A számítás alapja az AMS (Aggregate Method of Support). Az AMS minden támogatási politikát tartalmaz, a következő kivételekkel: kormányzati szolgáltatások (kutatás, képzés, marketing és promóció, infrastruktúra), az élelmiszer-ellátás biztonságát szolgáló közraktározás, hazai élelmiszer segély, termeléstől független jövedelem-támogatás, kormányzati pénzügyi részvétel jövedelembiztosítási és jövedelemmel kapcsolatos szociális védő programokban, katasztrófával kapcsolatos kifizetések, strukturális támogatások, környezetvédelmi kiadások, regionális támogatások.

Az AMS tehát adott szektor kormányzati pénzügyi támogatását, szélesebb értelemben gyakorlatilag az ártámogatás mértékét mutatja. A WTO Mezőgazdasági Megállapodásában definiáltak szerint a közvetlen költségvetési kiadásokon túlmenően azokat a fogyasztói jövedelem-transzfereket is tartalmazza, melyekben a különböző piactorzító politikák következtében a termelők részesülnek. Az AMS kalkulációja során az intézményi ár és a fix külső referenciaár (világpiaci ár) különbségét a támogatásban részesíthető termék mennyiségével szorozzák meg. (Azaz az AMS esetében a költségvetési transzferen túl az is támogatás, ha a termelő belföldön magasabb árat kap a termékéért, mint a világpiacon.) Az egyes termékek esetében az implicit formában megjelenő ártámogatást hozzáadják más termék-specifikus támogatásokhoz. (Pl. termék-specifikus műtrágya támogatás.) Így kapják meg a termék-specifikus AMS-t, amit azután a *de minimis* küszöbhez (ld. később) viszonyítanak. A nem termék-specifikus támogatásokat külön kalkulálják, és az előzőekben leírtakhoz hasonlóan csak akkor kerülnek be az AMS-be, ha túllépik a *de minimis* szintjét.

⁵ A piacra jutási kötelezettségekről további információ itt:
https://www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/ag_intro02_access_e.htm

E módszer valamennyi terméket globálisan átfogja, így szükségtelen termékpolitikánként specifikus kötelezettség-vállalás megállapítása. Az AMS kalkulációja során az 1986-88. éveket vették alapul.

Az úgynevezett "egyenértékű támogatásmérce" (equivalent measurement of support) hasonló módon kerül kiszámításra a piaci ártámogatás azon eseteiben, ahol az AMS e komponensének kiszámítása nem alkalmazható.

Nem vonatkozik támogatáscsökkentési kötelezettség a következő politikákra: kutatás, járvány- és betegség-ellenőrzés, képzés, szaktanácsadás, felügyelet (ellenőrzés), marketing- és promóció, infrastrukturális szolgáltatások (villamosenergia-ellátás, utak, trágyakezelés stb.).

Ugyancsak kivételt képeznek azok az állami készletekre vonatkozó támogatások, amelyek élelmezésbiztonsági, belső (belföldi) élelmiszer-segélyezési célokat szolgálnak, továbbá amelyek a következő konstrukciók alapját képezik: kormányzati termésbiztosítási és jövedelembiztonsági programok, katasztrófaenyhítési kifizetések, a termelők nyugdíjba vonulásával összefüggő programok, erőforrás-kímélő programok (pl. terület-pihentetés), beruházási támogatások a strukturális alkalmazkodás elősegítésére, környezetvédelmi programok és regionális segítségnyújtási programok. A "szétválasztott" (decoupled – termeléstől független) jövedelemtámogatás mentesítendő a csökkentési kötelezettségvállalás alól, feltéve, ha e jövedelemtámogatás semmiképpen nem kapcsolódik a termeléshez, az előállított mennyiséghez, illetve a piaci árakhoz. Ezek az úgynevezett specifikus termék- (ágazati) politikai kivételek (*zöld dobozba* tartozó intézkedések). Közös jellemzőjük, hogy nincs, vagy csak minimális kereskedelem és/vagy termeléstorzító hatásuk van, államilag finanszírozott program keretében biztosítják (ideértve a kieső állami bevételeket, például adókedvezményeket is), nem terhelik a fogyasztókat és nincs ártámogató hatásuk.

A Mezőgazdasági Megállapodás szövege szerint "a termeléskorlátozó programok keretében érvényesített közvetlen támogatások sem esnek a belső (belföldi) támogatások csökkentésének kötelezettsége alá". Ez azzal függ össze, hogy

- az ilyen kifizetések fix (rögzített) területen és hozamokon alapulnak;
- e kifizetések a termelés bázisszintjének 85%-ára vagy ennél kisebb részére vonatkoznak;
- az állattenyésztésben azokat fix (rögzített) állatlétszámmra adják.

Ezek az úgynevezett *kék dobozos támogatások*. (Alapvetően az USA és az EU egyes támogatási programjai tartoznak e kategóriába.) A zöld dobozba tartozó termeléstől független támogatásokkal szemben e támogatások csak akkor nyújthatóak a gazdáknak, ha termelési

tevékenységet folytatnak, ám a kifizetés mértéke nem függ az a termelés aktuális mennyiségétől.

A megállapodás de minimis rendelkezése szerint nem kell csökkenteni azokat a kereskedelemtorzító belső támogatásokat sem, melyek esetében a termék-specifikus támogatás aggregált értéke nem haladja meg a szóban forgó mezőgazdasági termék teljes termelési értékének 5%-át (fejlődő országok esetében 10%-át). Nem kell csökkenteni azokat a nem termék-specifikus támogatásokat sem, melyek nem érik el a teljes mezőgazdasági termelési érték 5%-át (fejlődő országok esetében 10%-át).⁶

Exporttámogatás

A Megállapodás aláírói *kettős kötelezettséget* vállaltak a támogatott export tekintetében:

- a) Az exporttámogatásra fordított *költségvetési kiadásokat* hat év alatt 36%-kal csökkentik.
- b) *A támogatott export volumenét* hat év alatt 21 %-kal mérsékelik.

Mindkét kötelezettségvállalás az 1986-1990. évi referencia-időszakon alapul, bár bizonyos rugalmasság (előterhelés – front loading) érvényesült a kötelezettségek megvalósításában. (A fejlődő országok esetében az említett kiadásokat csak 24%-kal, az exportmennyiséget pedig csupán 14%-kal kellett csökkenteni az implementációs időszakban.) A volumencsökkentési kötelezettség a támogatott exportra vonatkozik, azaz nincs korlátozás a nem támogatott export tekintetében. Nem vonatkozik a 21%-os támogatáscsökkentési kötelezettség az élelmiszersegélyre, illetve a feldolgozott termékek exportjára.

Békeklauzula

A Mezőgazdasági Megállapodás fontos eleme - különösen az EU és az USA vonatkozásában - az ún. "*békeklauzula*". Eszerint *az agrárpolitikai intézkedések - ha közvetlenül nem állnak szemben a Mezőgazdasági Megállapodás rendelkezéseivel - nem vonhatóak a WTO vitarendezési rendszer hatálya alá*. A Megállapodás pontosan szabályozza, hogy e formula milyen típusú intézkedésekre nem vonatkozik és a résztvevők "kellő önkorlátozását" igényli, mielőtt bármely olyan esetben cselekszenek, amelyekre kifejezetten nem vonatkozik a békeklauzula (13. cikkely).

⁶ A belső támogatásokról, az AMS kalkulációjáról és a mentesített támogatási intézkedésekről további információ itt: https://www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/ag_intro03_domestic_e.htm#box

Az EU számára fontos eredmény volt, hogy az USA az utolsó pillanatban elfogadta a békeklauszula érvényességének hároméves kiterjesztését a megállapodás hatéves lejáratán túl. Ez azt jelentette, hogy a KAP 2003-ig mentesült mindennemű nemzetközi agrárkereskedelempolitikai kihívástól.

Bár a békeklauszula 2003 decemberéig elvileg védettséget biztosított a KAP intézkedések számára, néhány intézkedést illetően mégis sor került vitákra. A WTO új *vitarendezési eljárása* értelmében a vitás ügyek rendezése először konzultációt tesz szükségessé, majd ennek eredménytelensége esetén vitarendező eljárás indul. A megállapodás életbe lépése óta a KAP több intézkedését (pl.: genetikailag módosított termékekre vonatkozó szabályozás, földrajz eredet-megjelölés védelme, cukor exporttámogatása, banánpiaci rendtartás, borkereskedelem szabályozása stb.) is megtámadták a partnerországok.

Nemzeti kötelezettségvállalások

Az Uruguay-forduló lezárásával *először került az agrárkereskedelem egésze a nemzetközi kereskedelempolitikai szabályok keretei közé*. A Megállapodás - amelyet 1994 áprilisában a marokkói Marrakesh-ben írtak alá - gyakorlatilag két részből tevődik össze. Az egyik maga a Mezőgazdasági Megállapodás, amely a fentebb ismertetett általános szabályokat tartalmazza. A másik az ország- és termék-specifikus kötelezettségvállalásokat (commitments) foglalja magába.⁷ A Megállapodás végső dokumentumának aláírását követően a kötelezettségvállalások jogilag kényszerítő erejűvé váltak. Ettől kezdve tehát az ország-specifikus kötelezettség-vállalások (Schedules) határozzák meg, hogy mit tehetnek, illetve mit kell tenniük az egyes országoknak. Külön megállapodást kötöttek az állat- és növényegészségügyi indokok alapján alkalmazható importszabályozásról (Állat- és Növényegészségügyi Megállapodás – Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures, SPS).

A Mezőgazdasági Megállapodásban foglalt kötelezettségek KAP szabályokba történő átültetésének jogi kereteit a 3290/94 EK rendelet⁸ biztosította. Ez eredetileg a KAP termékek nemzetközi kereskedelmének alaprendelete, ám elismeri a WTO létét és hatályát is. A

⁷ Az EU kötelezettségvállalásai többször módosítva lettek. Részben a bővítések, részben egyes vitás ügyek rendezéséből adó változások miatt.

⁸ Council Regulation (EC) No 3290/94 of 22 December 1994 on the adjustments and transitional arrangements required in the agriculture sector in order to implement the agreements concluded during the Uruguay Round of multilateral trade negotiations <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31994R3290>

Mezőgazdasági Megállapodásból adódó részletes kötelezettségeket az érintett piaci rendtartások tartalmazzák.

5.1.2. Az új WTO-forduló

Mivel az Uruguay-fordulót lezáró megállapodás egyértelmű kötelezettséget tartalmazott arra vonatkozóan, hogy a mezőgazdaság és a szolgáltatások terén még 1999 vége előtt megkezdődjenek a multilaterális tárgyalások, e két területen – Seattle-ben megrendezett WTO miniszteri konferencia (1999) kudarca ellenére – formálisan megindultak a tárgyalások. Lényegi előrelépés azonban egészen a dohai miniszteri csúcstalálkozóig (2001 novembere) nem történt. A különböző területeken várható előnyök és költségek kiegyensúlyozása miatt ugyanis a tagállamok többsége az átfogó tárgyalásokat részesíti előnyben.

5.1.2.1. Doha (2001) – Cancún (2003)

Az új forduló a Doha Fejlesztési Program nevet kapta, amit a miniszteri deklaráció első bekezdése is egyértelműen kifejezésre juttat: „A nemzetközi kereskedelem alapvető szerepet játszhat a gazdasági fejlődés és a szegénység elleni küzdelem támogatásában. ... A WTO tagállamok zöme fejlődő ország. Arra törekszünk ezért, hogy szükségleteiket és érdekeiket az e deklarációban elfogadott munkaprogram középpontjába állítsuk.” (WTO, 2001) Maga a program meglehetősen korlátozott volt. A korábban tervezett, ám politikailag erősen vitatott területek egy része, mint például, a kereskedelem és munkastandardok, vagy a kereskedelem és a környezetvédelem kapcsolata kimaradt. Sőt az úgynevezett szingapúri kérdések (kereskedelem és beruházás, kereskedelem és versenypolitika, közbeszerzések transzparenciája, a kereskedelem (technikai) előmozdítása – trade facilitation) napirendre kerüléséről is csak a következő csúcstalálkozón döntöttek.

A tényleges tárgyalások csak nagyon lassan indultak meg. Időközben a Bizottság meghirdette a KAP félidejű felülvizsgálatát, és életbe lépett – a legérzékenyebb termékeket illetően is – az EBA megállapodás (ld. később). Az EU csak ezt követően (2003 januárjában) hozta nyilvánosságra *modalitás tervzetét*, amely a következő főbb elemeket tartalmazta:

- *Vámcsökkentés* az Uruguay-forduló mintájára (átlagosan 36%, minimum 15%); vám- és kvótamentes piacra jutás a legszegényebb országoknak; vámmentes

piacra jutás a fejlődő országok fejlett országokba irányuló agrárexportjának, legalább az adott országból származó import 50%-áig;

- *Az exporttámogatásra fordított kiadások 45%-os csökkentése*, a támogatott export mennyiségének „jelentős” csökkentése;
- *A sárga dobozos belső támogatások 60%-os csökkentése*, változatlan kék doboz⁹.

A modalitások eredetileg megszabott határidejét (2003. március 31.) nem sikerült betartani. 2003 júniusában az EU elfogadta a Fischler-reformokat, a KAP reformok történetének eddigi talán legjelentősebb lépését. Szemben a MacSharry reformokkal tehát (amelyeket az Uruguay-forduló tárgyalásainak végső fázisában fogadtak el) a Fischler reformokat (és az EBA megállapodást) még a lényegi tárgyalások megindulása előtt elfogadták.

2003 augusztusában az EU és az USA, majd az ún. G-20 (közepes és nagy méretű, főleg nettó exportőr fejlődő országok csoportja) csoport közös keret-megállapodás tervezetet terjesztett elő. Mindkét tervezet elég általános volt ahhoz, hogy Cancúnban tárgyalási alapot képezzen, hiszen semmilyen konkrét elemet nem tartalmaztak a kereskedelmi liberalizáció mértékét illetően, inkább csak a támogatáscsökkentési formulákra irányultak. A tervezetek tehát inkább arra a kérdésre adták meg a választ, hogy hogyan kellene csökkenteni a kereskedelmi torzításokat, és nem arra, hogy milyen mértékben.

Nem született megállapodás a cancúni miniszteri csúcstalálkozón sem. A kudarcot alapvetően a szingapúri kérdések okozták. Az EU elfogadta ugyan, hogy a fejlődő országok szempontjából legvitatottabb két terület (kereskedelem és beruházás, valamint kereskedelem és versenypolitika) ne kerüljön napirendre, ám az Afrikai Unió (a világ legszegényebb országainak egy csoportja) azt szerette volna elérni, hogy egyáltalán ne terjedjenek ki a tárgyalások a szingapúri kérdésekre, míg Japán és Dél-Korea valamennyiről tárgyalni kívánt. A kudarcot tehát az okozta, hogy már a tárgyalás körébe bevonni kívánt területek kiválasztásában sem sikerült egyezsége jutni.

A GATT/WTO történetében először az igazi konfrontáció ezúttal nem a fejlett országok között, hanem a fejlett és fejlődő országok között bontakozott ki. Kihasználva tárgyalási pozíciójukat és a megváltozott nemzetközi kapcsolatokat, a fejlődő országok a tárgyalások blokkolásával figyelmeztették a fejlett országokat a forduló fejlesztési célkitűzésére.

⁹ A későbbiek során ez 60%-os csökkentésre változott.

Ezt követően néhány hónapig gyakorlatilag semmi sem történt. Az USA egyre inkább elhatárolódott a közös tervezettől, pontosabban a multilaterális tárgyalások helyett inkább a regionális kereskedelmi megállapodások irányába mozdult el.

A fordulót végül éppen a mezőgazdasági tárgyalásokkal sikerült újraindítani. A tárgyalási stratégia semmit sem változott: először a csökkentési kötelezettségek formája került napirendre, a konkrét paraméterek meghatározását későbbre hagyták. E stratégia azonban már eleve hátráltatja a megállapodást, hiszen a konkrétumok nélkül a tárgyaló felek nem tudják felmérni a költségeket és az előnyöket.

2003. december 31-én „lejárt” a békeklauszula, lehetőséget teremtve arra, hogy egyes KAP politikákat megtámadjanak a kereskedelmi partnerek. Valószínűleg ez a tény is közrejátszott abban, hogy 2004 májusában az EU elfogadta, hogy csak egyetlen szingapúri kérdés (a kereskedelem technikai megkönnyítése) kerüljön a napirendre, valamint, hogy rögzítsék az exporttámogatás megszüntetésének határidejét, feltéve, hogy e kötelezettség az exporttámogatás valamennyi formájára kiterjed.

2004 nyarán Genfben megszületett ugyan a keret-megállapodás, ám az még a korábbi USA-EU közös tervezetnél is kevésbé volt ambiciózus: nem tartalmazta a kötelezettségek csökkentésének alapját képező formulákat, dátumokat, a modalitásokat illetően pedig számos rugalmassági lehetőséget sorolt fel.

5.1.2.2. Genftől (2004) a tárgyalások felfüggesztéséig (2006)

A genfi keret-megállapodást követően az események csak 2005 őszén – a hong-kongi csúcstalálkozóra készülve – gyorsultak fel. 2005 októberében az EU tovább finomította *tárgyalási álláspontját*. Ajánlata a következőket tartalmazta:

- a sárga dobozos támogatások 70%-os csökkentése (60% az USA-t illetően);
- a 90% fölötti vámok 60%-os csökkentése (az érzékeny termékek kivételével);
- a tagállamok által meghatározott érzékeny termékek száma nem haladhatja meg a vámtételek 8%-át;
- a vámcsökkentés mértéke az érzékeny termékekre alkalmazott vámtétel 2/3-1/3-a;
- vámkvóták meghatározása az aktuális import, és nem a fogyasztás alapján (az EU még a tárgyalások felfüggesztése előtt jelezte azonban, hogy mégis hajlandó elfogadni a fogyasztáson alapuló kalkulációt).

A hong-kongi miniszteri deklaráció (WTO, 2005b) csak nagyon kis előrelépést jelentett a mezőgazdasági tárgyalások terén: megállapodás született arról, hogy a) némi

korlátozástól eltekintve vám- és kvótamentes piacra jutást biztosítanak a legkevésbé fejlett országok exportja számára; és b) 2013. december 31-ig a mezőgazdaságban alkalmazott exporttámogatás minden formáját megszüntetik. Tekintettel a tárgyalások állására, a deklaráció meglehetősen irreális határidőket szabott meg a további tárgyalások menetét illetően. A modalitások elkészítését 2006 áprilisára, a nemzeti kötelezettségvállalások meghatározását 2006 júliusára, a Doha-forduló lezárását pedig 2006 végére irányozta elő. A miniszteri csúcstalálkozó után alig történt valami, majd *2006 júliusában a tárgyalásokat felfüggesztették.*

5.1.2.3. A keret-megállapodás tervezete

A 2004 augusztusában elfogadott, majd a 2006-ban és 2008-ban módosított keret-megállapodás¹⁰ az esetleges végső megállapodás alapparamétereit rögzíti.¹¹ E paramétereket a már ismert hármas tagolásban (piacra jutás, exporttámogatás, belső támogatás) tekintjük át.

Piacra jutás

A dohai miniszteri deklaráció a piacra jutási feltételek jelentős mértékű könnyítésére szólítja fel a tagállamokat. A piacra jutás jelentős mértékű javítása várható az egyes országok eltérő vámtarifa-szerkezetét is figyelembe vevő *lépcsős formula* révén. A vámcsökkentések alapja a szerződéses (és nem az alkalmazott) szint. A magasabb vámoknál nagyobb mértékű a csökkentés, bár némi rugalmasság várható az *érzékeny termékeket* illetően.

A tervezet 4 sávot tartalmaz (ld. 10. táblázat). A besorolás értékvámok (annak hiányában értékvám egyenértékek) alapján történik. Az egyes sávokon belül a csökkentés lineáris. A fejlett országoknak 54%-kal kell csökkenteniük a szerződéses vámok átlagos szintjét. A vámcsökkentést öt év alatt hat egyenlő lépésben kell megvalósítani.

10. táblázat: Lépcsős vámcsökkentés

	Küszöbértékek	A vámcsökkentés mértéke (%)
1. sáv	0% - 20	50
2. sáv	20 - 50%	57
3. sáv	50% - 75%	64
4. sáv	>75%	70

Forrás: WTO (2008) információi alapján saját szerkesztés

¹⁰ WTO (2008): Revised draft modalities for agriculture
https://www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/agchairtxt_dec08_a_e.pdf

¹¹ Külön szektorális kezdeményezés foglalkozik a gyapot kérdésével, de a keret-megállapodás kereskedelmi intézkedései e termékre is kiterjednek.

A vámtarifák bizonyos hányadáig (4%¹²) a tagállamok termékeik egy részét érzékenynek minősíthetik, de a lépcsős megközelítés átfogó célja nem sérülhet. Az érzékeny termékek esetében a vámcsökkentés mértéke az egyébként alkalmazandó csökkentés egyharmada, fele vagy kétharmada lehet. A piacra jutási feltételek jelentős mértékű javítása az érzékeny termékekre is vonatkozik, s azt a vámok csökkentése, valamint a vámkvóták növelése révén kell biztosítani. Minden ilyen termék esetében növelni kell a vámkvótát, méghozzá a legnagyobb kedvezmény elve alapján (azaz a kvótának alapvetően minden ország számára elérhetőnek kell lennie). Az új piacra jutás mértékének el kell érnie a hazai fogyasztás 4%-át kétharmados eltérés esetén, 1%-át egyharmados eltérés esetén és 0,5%-át 50%-os eltérés esetén.¹³ Külön előírások vonatkoznak a kiemelkedően magas (100% fölötti) vámokra.

A tervezet a vámeszkalációt csökkentő intézkedést is tartalmaz, amelynek célja a feldolgozott termékre vonatkozó vámok erőteljesebb csökkentése.

A tervezet felhívja a figyelmet a vámkvóta-adminisztráció hatékonyságának javítására, hogy a tagállamok – különösen a fejlődő országok – teljes mértékben kihasználhassák a vámkvóták nyújtotta piacra jutási lehetőségeket. A fejlett országoknak a vámkvóták keretében alkalmazott vámokat 50%-kal, vagy 10%-ra kell csökkenteniük, attól függően, hogy melyek eredményezi az alacsonyabb vámtételt. Az implementáció első napján a kvótán belüli importra alkalmazott vám mértéke nem lehet magasabb 17,5%-nál. Az 5% alatti szerződéses vámokat már az implementációs időszak első évének végére nullára kell csökkenteni.

A különleges védőzáradék által érintett vámtarifasorok számát 1%-ra kell csökkenteni, és hét év alatt teljesen ki kell küszöbölni az alkalmazását.

Exportverseny

A tagállamok egyetértenek abban, hogy a modalitásokban részletesen szabályozzák az exporttámogatás és az azzal azonos hatású egyéb exportintézkedések párhuzamos megszüntetését. A szöveg szerint *szabályozzák az exporthitelek, az élelmiszersegélyek és az állami kereskedelmi vállalatok témakörét éppen úgy, mint a közvetlen exporttámogatást. A 2004. augusztusi keret-megállapodás értelmében megszűnnek a következők.*

- Az exporttámogatás („EU típusú” exporttámogatás).

¹² Amennyiben egy-egy ország vámtarifáinak legalább 30%-a az első sávba tartozik, az érzékeny termékek aránya 2%-kal növelhető.

¹³ Amennyiben az import piacra jutási aránya már eleve eléri a 10%-ot, a fentieknél kisebb mértékű piacnyitási kötelezettség érvényesül.

- A 180 napos visszafizetési időszakot meghaladó exporthitelek, exporthitel garanciák, vagy biztosítási programok.

- Az ilyen exporthitelekhez kapcsolódó, a később megállapításra kerülő alapelvekkel összhangban nem álló feltételek. Ezek az alapelvek többek között a kamat fizetésére, a minimális kamatra, a minimális díjakra, valamint minden más elemre kiterjednek, amelyek támogatás vagy más formában torzítják a kereskedelmet.

- Az állami kereskedelmű vállalatok kereskedelemtorzító gyakorlata, beleértve a nekik, vagy általuk nyújtott exporttámogatás megszüntetését, a kormányzati finanszírozást, valamint a kockázatmegosztást.

- A monopolerő jövőbeni használata további tárgyalások alapját képezi; ugyanakkor azok az állami kereskedelmű vállalatok, amelyek különleges privilégiumokat élveznek a hazai fogyasztói árstabilitás megőrzése, valamint a biztonságos élelmiszerellátás megteremtése érdekében, megőrizhetik monopol státusukat.

- A később elfogadásra kerülő hatályos szabályokkal összhangban nem álló élelmiszersegély. Az ilyen szabályok célja a kereskedelmi kizorító hatás elkerülése. Mérlegelik annak a lehetőségét, hogy az élelmiszersegély kizárólag segély formájában valósuljon meg.

A tagállamoknak biztosítaniuk kell azt is, hogy megmaradjon a legkevésbé fejlett és a nettó élelmiszer-importőr országok differenciált bánásmódja.

Az exporttámogatás felszámolására éves lépésekben kerül sor. Időzítésénél törekednek arra, hogy meglegyen a koherencia a tagállamok belső reformlépéseivel. Az implementáció során a tagállamok egyenlő és párhuzamos kötelezettségvállalására kerül sor.

A 2006. júniusi megállapodás e téren annyiban hozott újat, hogy meghatározták az exporttámogatás megszüntetésének határidejét. *A támogatást 2008-2013 között kell megszüntetni* úgy, hogy 2010-ig megszűnjön a támogatás nagyobb része (progresszív csökkentés). A 2008. évi módosított tervezet szerint 2010-ig a fent leírt módon legalább 50%-kal kell csökkenteni az exporttámogatásokra fordított költségvetési kiadásokat, a fennmaradó részt pedig 2013-ig kell megszüntetni szintén azonos lépésekben. Az exporttámogatásban részelülő mennyiségre mindössze annyi kikötést tartalmaz a tervezet, hogy az nem haladhatja meg a 2003-2005 közötti bázisidőszaki szintet. Támogatás sem újabb piacokon, sem újabb termékekre nem alkalmazható. Külön rögzítésre került a megállapodásban, hogy gyapotra nem adható exporttámogatás.

Belső támogatás

A dohai miniszteri deklaráció a kereskedelemtorzító belső támogatások jelentős mértékű csökkentésére szólítja fel a tagállamokat. A belső támogatásokat illetően a keretmegállapodás *alapelve* az, hogy *a magasabb szintű kereskedelemtorzító támogatásokat nagyobb mértékben kell csökkenteni*. Ez azt jelenti, hogy például az EU – mint a legnagyobb AMS értékkel rendelkező WTO-tagállam – mindenkinél nagyobb mértékű csökkentési kötelezettséggel szembesül. A fejlődő országok esetében hosszabb a végrehajtás időszaka, és kisebb a csökkentési koefficiens.

Az átfogó csökkentés első lépéseként *a kereskedelemtorzító belső támogatások összege* sem az első évben, sem az implementációs időszak során *nem haladhatja meg az Uruguay-forduló eredményeként adódó szerződéses teljes AMS, az 1995-2000¹⁴ közötti időszak, mint bázisidőszakon alapuló átlagos mezőgazdasági termelési érték 10%-a¹⁵ (fejlődő országok esetében 20%-a), valamint a WTO-nál nyilvántartott kék dobozos támogatások bázisidőszaki átlagos értéke vagy a bázisidőszaki teljes mezőgazdasági termelési érték 5%-a* (a kettő közül a nagyobb kerül beszámításra). A tervezet a belső támogatások sávos csökkentést irányozza elő (ld. 11. táblázat).

11. táblázat: A belső támogatás átfogó csökkentése (AMS + kék doboz + de minimis)

Sáv	Küszöb (milliárd US\$)	Csökkentés mértéke	Bázisidőszaki támogatás csökkentésének időzítése
1	0-10	55%	25% azonnal, fennmaradó rész évente azonos mértékben csökken 5 év alatt
2 (USA, Japán)	10-60	70%	1/3 azonnal, fennmaradó rész évente azonos mértékben csökken 5 év alatt
3 (EC)	> 60	80%	1/3 azonnal, fennmaradó rész évente azonos mértékben csökken 5 év alatt

Forrás: WTO (2008) információi alapján saját szerkesztés

Amennyiben a fejlett tagállam fentiek szerint számított átfogó teljes belső támogatási értéke meghaladja a bázisidőszaki termelési érték 40%-át, további csökkentési kötelezettség terheli. Annak mértéke második és harmadik sávban előírt csökkenti kötelezettség különbségének a fele, azaz a jelenlegi tervezet szerint további 5%.

A támogatásokat öt év alatt hat lépésben kell csökkenteni.

¹⁴ Fejlődő országok esetében a bázisidőszak 1995-200 vagy 1995-2004, a tagállam döntésétől függően.

¹⁵ Ez valójában a termék-, illetve nem termék-specifikus AMS 5-5%-a.

A szerződéses AMS-szintek a lépcsőzetes megközelítés következtében jelentős mértékben csökkennek (ld. 12. táblázat). A magasabb AMS-sel rendelkező országok nagyobb mértékű csökkentést hajtanak végre. Amennyiben az AMS értéke a teljes termelési értékre vetítve magas (meghaladja annak 40%-át), hiába tartozik a kérdéses tagállam a második sávba, a magasabb (+10%-os) csökkentési kötelezettség vonatkozik rá. Hasonló kötelezettség vonatkozik a legalacsonyabb AMS kategóriára is: amennyiben az AMS értéke a teljes termelési értékre vetítve magas (meghaladja annak 40%-át), további csökkentési kötelezettség terheli, amelynek mértéke a saját és a következő sáv támogatáscsökkentési kötelezettségének a felével egyenlő (a legutóbbi tervezet szerint további 7,5%).

12. táblázat: Az AMS tervezett csökkentése

Sáv	Küszöb (milliárd US\$)	Csökkentés mértéke	Bázisidőszaki támogatás csökkentésének időzítése
1	0-15	45%	6 azonos mértékű csökkentés 5 év alatt
2 (USA, Japán)	15-40	60%	25% azonnal, fennmaradó rész évente azonos mértékben csökken 5 év alatt
3 (EC)	>40	70%	25% azonnal, fennmaradó rész évente azonos mértékben csökken 5 év alatt

Forrás: WTO (2008) információi alapján saját szerkesztés

Ezen túlmenően külön szabályok vonatkoznak a termék-specifikus AMS-re, a de minimisre, valamint a kék dobozos támogatásokra.

Tárgyalások folynak a *de minimis* támogatások csökkentéséről. (Jelenleg mentesül a támogatáscsökkentési kötelezettség alól az adott termék termelési értékének 5 százalékánál kisebb mértékű támogatás.) A tervezet szerint a fejlett országok esetében a de minimis szintet minimum 50-kal kell majd csökkenteni a megállapodás életbe lépésekor azonnal.

A *kék dobozos* támogatások maximumát a tagállam 1995-2000 közötti bázisidőszaki átlagos termelési érték 2,5 százaléka alapján határozzák meg. A felső határ az implementációs időszak elejétől életbe lép. Némi rugalmasságra lesz ugyanakkor lehetőség, amennyiben a tagállam belső támogatásának kiemelkedően nagy hányadát (a bázisidőszaki érték minimum 40%-át) irányította át a kék dobozba.

A 2004. júliusi keret-megállapodás 13. bekezdése a Mezőgazdasági Megállapodás 6. cikkelyének 5. bekezdése (kék doboz) felülvizsgálatát írja elő, hogy a kék dobozba beilleszthető legyen a *termelési kötelezettség nélküli közvetlen támogatás, mint új kategória*.

Az olyan termelési kötelezettség nélküli rögzített és meg nem változtatható bázison alapuló, közvetlen támogatásokat ölel fel, amelyek eleget tesznek a támogatásban részesíthető mennyiségre vonatkozó feltételeknek. A keret-megállapodás definíciója szerint *termeléstől független közvetlen támogatás az, amely*

- rögzített és meg nem változtatható bázisterületen és hozamokon alapul; vagy
- az állattenyésztési támogatást az állatok fix és meg nem változtatható száma alapján fizetik;
- és kifizetésükre fix és meg nem változtatható bázis szintű termelés maximum 85 százaléka alapján kerül sor.

Jelenlegi állapotában a keret-megállapodás csak a termelési kötelezettséget tiltja, és semmiféle feltételt nem tartalmaz a támogatások és a piaci árak viszonyáról. Ilyen előírás hiányában akár a piaci árak függvényében változó (jelenleg sárga dobozos) támogatások is beilleszthetők lennének a kék dobozba, ha a többi feltételnek egyébként eleget tesznek. Fontos az is, hogy míg korábban a termeléskorlátozó programokkal összekapcsolt közvetlen támogatásokra semmilyen korlátozás nem vonatkozott, addig a keret-megállapodás a teljes mezőgazdasági termelési érték 2,5 százalékában meghatározott felső határt irányoz elő az összes – azaz az új kategóriát is magába foglaló – kék dobozos támogatásra.

Az új kategóriára egyértelműen azért van szükség, hogy az USA jelenleg sárga dobozos, piaci ingadozásokat ellensúlyozó (countercyclical payments)¹⁶ támogatásai beilleszthetők legyenek a kék dobozba (Roberts, 2005). (Jelenleg azok nem felelnek meg a kék dobozos kritériumoknak, hiszen a támogatáshoz nem kapcsolódik termeléskorlátozó intézkedés.)

A jelenlegi megállapodás keretében a kék doboz lehetővé tette, hogy a tagállamok csökkentési kötelezettség nélkül alkalmazzanak piactorzító támogatásokat, feltéve, hogy azokhoz valamilyen termeléskorlátozó intézkedés kapcsolódik. A termeléskorlátozó intézkedés ugyanis korlátozza a támogatás termelésösztönző és piactorzító hatását. Az új kategória úgy tűnik, egyelőre nem igazán egyeztethető össze az eredeti szándékkal. Önmagában az, hogy nincs termelési kötelezettség, még nem jelenti azt, hogy a támogatás ne ösztönözné a termelést. Minél magasabb a piacon kívülről származó jövedelem aránya a termelő teljes bevételeiben, annál stabilabb a jövedelmi helyzete. Sokkal stabilabb, mint a pusztán piaci árbevételekre számító termelőké. E stabilabb jövedelmi háttérnek számos hatása

¹⁶ Az USA piaci ingadozásokat ellensúlyozó támogatása a piaci árak függvényében változó mértékű. Amikor a világpiaci árak csökkennek, annak összege nő, amikor a világpiaci árak emelkednek, a támogatás csökken.

lehet, például növelheti a termelők hitelképességét, akik akár termelési kapacitásaikat is növelhetik.

Szigorítás ugyanakkor a korábbiakhoz képest az a kikötés, hogy a bázis fix és meg nem változtatható. E kikötés megelőzi azokat a potenciális torzításokat, amelyek a termelők bázisfrissítési várakozásaiból adódhatnak (lásd: az USA 2002. évi mezőgazdasági törvénye).¹⁷ Amennyiben azonban a termelők a támogatási rendszer átalakítására, új támogatások bevezetésére számítanak (például a folyamatosan változó EU Közös Agrárpolitika esetében), a magasabb bázis érdekében igyekeznek maximálisan kihasználni termelési lehetőségeiket. (Hiszen a bázist mindig korábbi termelési adatok alapján határozzák meg.)

A hong-kongi miniszteri deklaráció értelmében külön kezeli a tervezet a *gyapottal* kapcsolatos belső támogatást. A termék-specifikus AMS csökkentés mértékét külön képlettel határozzák meg. A kereskedelem-torzító belső támogatások csökkentését a normál implementációs időszak harmada alatt kell megvalósítani. (A fejlődő országok csökkentési kötelezettsége alacsonyabb, esetükben az implementációs időszak hosszabb.)

5.1.2.4. A 2013. évi Bali-, illetve a 2015. évi Nairobi-csomag agrárkereskedelmi döntései

A 2013-ban Indonéziában, majd 2015-ben Kenyában tartott miniszteri konferencián elfogadott csomagok a következő agrárkereskedelmi kérdésekre tértek ki:

- Részletesen szabályozták, mely esetekben mentesülhet a belső támogatásra vonatkozó csökkentési kötelezettség alól a fejlődő országok biztonságos élelmiszerellátását biztosító közraktározás.
- A vámkvóták átláthatóbb adminisztrációja.
- A zöld doboz általános szolgáltatások címszava alá tartozó támogatások listájának a bővítése (földhasználat, földreform, vízmenedzsment és más jólétnövelő programok).
- Ismét rögzítésre került, hogy az exporttámogatás minden formáját csökkenteni, a támogatás átláthatóságát és nyomon követhetőségét pedig javítani kell. A Nairobi-csomag alapján a fejlett országoknak azonnal meg kell szüntetniük a

¹⁷ Az Egyesült Államok belső támogatásai közül a fix összegű közvetlen támogatás tekinthető a legszétválasztottabbnak, hiszen a termeléstől és az áráktól egyaránt független. Összegét termelési egységre vetítve határozták meg (például véka), és kifizetésükre korábbi termékspecifikus programok területi és hozam adatai alapján kerül sor. A támogatás akkor is jár, ha a gazda nem termel, valamint bármit termelhet a gyümölcs és a zöldség kivételével. A szétválasztottság mértékét azonban jelentősen csökkenti az a tény, hogy a 2002. évi mezőgazdasági törvény lehetővé tette a bázisterület frissítését az 1998–2001. évek átlagára.

fennmaradó exporttámogatásaikat, míg a fejlődő országoknak (néhány kivételtől eltekintve) 2018 végéig kell ezt teljesíteniük.¹⁸

A tárgyalások egyelőre nem zárultak le, átfogó megállapodás nem született.

5.2. Preferenciális kapcsolatok

Az EK Közös Kereskedelempolitikáján (EK Szerződés 133. cikkely) alapuló kapcsolatok nem preferenciális jellegűek. Preferenciális elemeket elvileg a különböző társulási és együttműködési megállapodások tartalmazhatnak. A társulási kapcsolatok a Római Szerződés aláírásakor az akkori tagországok gyarmataira és tengerentúli területeire vonatkoztak (ld. a Szerződés 182-188. cikkelyét). Az egykori gyarmatok függetlenné váltak, ám alapvető érdekük maradt az EK-val fenntartott intézményes és preferenciális kapcsolat. A Közösség kereskedelem- és agrárkereskedelem-politikájának teljes kibontakozása ugyanakkor sokszínű preferenciális kapcsolatok kiépítésével járt együtt.

A preferenciák hierarchiájának csúcán azok a megállapodások állnak, melyekben az Unió *vámuniót* helyez kilátásba az aláíró felekkel. E megállapodások az egymás közötti forgalomban a vámok eltörlését tartalmazzák. A többi preferenciális megállapodás annyiban tér el az előzőektől, hogy azok csupán az ipari termékeket illetően helyeznek kilátásba szabadkereskedelmet. A preferenciális kapcsolatok övezetek szerint az alábbi csoportokba sorolhatók:

- a) *EFTA-országok* (szimmetrikus szerződéses preferencia);
- b) *Vámunió* (Andorra, San Marino, Törökország)
- c) *Európán kívüli (új típusú) kereskedelmi, vagy gazdasági partnerségi megállapodások* (szimmetrikus szerződéses preferencia);
- d) *Európán kívüli mediterrán térség* – euro-mediterrán partnerség (kétoldalú együttműködési megállapodások, aszimmetrikus szerződéses preferenciák) – társulási megállapodások – mély és átfogó szabadkereskedelmi megállapodások;
- e) *Afrikai, karib-tengeri és csendes-óceáni (ACP) országok*¹⁹ (Cotonou-i Megállapodás, viszonyosság nélküli preferenciák 2008-ig; 2008-tól partnerségi megállapodás vagy GSP);

¹⁸ Bővebben ld.: WTO (2013): Bali Package https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc9_e/balipackage_e.htm ; WTO (2015): Nairobi Package https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc10_e/nairobipackage_e.htm

- f) *Nyugat-balkáni stabilizációs és társulási megállapodások* (főszabályként szimmetrikus szerződéses preferencia, az agrárkereskedelemben aszimmetrikus konstrukciók);
- g) *ASEAN-országok* (szabadkereskedelmi megállapodást célzó bilaterális tárgyalások egyes országokkal);
- h) *Latin-Amerika* (társulási megállapodások);
- i) *Általános vámkedvezmény-rendszer (GSP)*

A következőkben az a) – i) pontoknál szereplő preferenciális kapcsolatok főbb jellemzői kerülnek összefoglalásra.

a) *EFTA-országok*

Az Európai Gazdasági Térség keretében 1993-tól az egységes piac négy alapszabadsága – Svájc kivételével – az EFTA tagállamokra is kiterjed²⁰. A mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek kereskedelmét azonban továbbra is kétoldalú megállapodások szabályozzák, ezek a KAP érzékeny termékeire (pl. egyes marhahúsból készült termékek, tejtermékek, zöldség- és gyümölcsfélék) vámkvótákat is tartalmaznak.²¹ A vámkvóta mértékig az import többnyire vámentes, a vámkvótát meghaladó importra viszont az eredeti (magasabb) vámteher vonatkozik. A kedvezmények viszonyosságon alapulnak, a kedvezményezett termékek listáját, a vonatkozó vámtételeket és vámkvótákat a megállapodások tartalmazzák.

b) *Vámunió*

Andorra²² és San Marino²³ helyzete meglehetősen sajátos. Vámuniót alkotnak a közösséggel, részei az euró-zónának, ugyanakkor nem részei az egységes piacnak. A vámunió értelmében az egymás közötti áruforgalomra (így a mezőgazdasági termékekre) nem

¹⁹ Az ACP-országok csoportját 79 afrikai, karib-térségi és csendes-óceáni ország alkotja, amelyekkel az EU speciális kapcsolatot tart fenn. A megállapodásról bővebben lásd: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex:22000A1215\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex:22000A1215(01))

²⁰ Mezőgazdasági és halászati termékekről bővebben ld.: Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 1994. II/2. fejezet.

²¹ Bővebben ld.: Az Európai Unió Hivatalos Lapja 1972; 1973; 1997; 2002.

²² Bővebben ld.: Council Decision of 26 November 1990 on the conclusion of the Agreement in the form of an exchange of letters between the European Economic Community and the Principality of Andorra (90/680/EEC) https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:05053075-1b35-4f3c-8690-d2499475dbf3.0004.02/DOC_1&format=PDF

²³ Agreement on customs union and cooperation between the European Economic Community and the Republic of San Marino. Official Journal of the European Communities No C 302/12 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1991:302:FULL&from=en>

vonatkoznak korlátozások, míg a kívülálló harmadik országokkal szemben az uniós szabályok érvényesek. Speciális helyzetben van Monaco is. Franciaországgal kötött megállapodása révén része a közösségi vámterületnek, az euró-zónának és az egységes piacnak. Mindhárom országgal folynak a tárgyalások a társulási megállapodásról.

Törökország 1959-ben adta be társulási kérelmét az EGK-nak. A társulási megállapodás (Ankara Megállapodás) 1964-ben lépett életbe. E megállapodás irányozta elő a közösség és Törökország közötti vámunió létrehozását. 1987-ben Törökország tagsági kérelmet nyújtott be, 1995-ben született meg a megállapodás a vámunió létrehozásáról, de csak 1999-től tekinti az EU Törökországot potenciális tagjelöltnek. A gazdasági és politikai feszültségek miatt a tárgyalások rendkívül lassan haladnak.

Törökország tehát elvileg vámuniót alkot a közösséggel, az azonban nem felel meg a vámunióra vonatkozó feltételeknek, hiszen nem terjed ki a mezőgazdasági termékekre. A társulási megállapodás értelmében a vámunió csak akkor válik teljessé e tekintetben, ha Törökország teljes mértékben alkalmazza a Közös Agrárpolitika vonatkozó intézkedéseit²⁴. (A kereskedelempolitika terén a fő problémát a feldolgozott élelmiszerek mezőgazdasági alaptermék tartalma alapján harmadik országokkal szemben alkalmazott piacvédelem harmonizálása jelenti.)

2016-ban a Bizottság elfogadta a török csatlakozás tárgyalási irányelveit, a tárgyalások azonban csak azt követően kezdődhetnek meg, hogy a Tanács jóváhagyja azokat. (Erre a fejezet megírásáig nem került sor.)

c) Európán kívüli (új típusú) kereskedelmi, vagy gazdasági partnerségi megállapodások

Kanadával 2009-ben kezdődtek tárgyalások. Az *Átfogó Gazdasági és Kereskedelmi Megállapodást* (Comprehensive Economic and Trade Agreement, CETA) 2016-ban írták alá, 2017-től lépett ideiglenes hatályba. A megállapodás értelmében a mezőgazdasági termékek kereskedelmének nagy része teljesen liberalizálva lett. Jelentősen javultak például a sajt, a bor és párlatok, a csokoládé és egyéb édesipari termékek, valamint a kenyér- és tésztafélék piacra jutási feltételei. A megállapodás értelmében a vámmentessé váló mezőgazdasági termék esetében nem alkalmazható exporttámogatás, függetlenül attól, hogy a kérdéses mezőgazdasági termékek feldolgozatlan formában, vagy más termékbe beépítve kerülnek exportálásra. Egyes érzékeny termékek esetében (pl.: EU: marha- és sertéshús; Kanada: sajt)

²⁴ Bővebben ld. Decision No 1/95 of the EC-Turkey Association Council of 22 December 1995 on implementing the final phase of the Customs Union. Official Journal L 035 , 13/02/1996, Chapter II. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21996D0213%2801%29:EN:HTML>

vámkvóta nyitására került sor, amely keretében az import vámmentessé vált. A megállapodás fontos részét képezi a földrajzi eredet-megjelölés védelme. E védelem 143 uniós termék (köztük a szegedi szalámi) kanadai értékesítését teszi lehetővé az EU-szabályozással azonos szintű eredetvédelem mellett. Nem történt piacnyitás a baromfi- és tojásszektorban, és az EU továbbra is alkalmazza a zöldség- és gyümölcsipiaci rendtartás belépőár- rendszerét.²⁵

Japánnal 2012-ben kezdődtek meg a tárgyalások, és 2017-ben született meg a *Gazdasági Partnerségi Megállapodás*²⁶. A megállapodás értelmében az EU és Japán kölcsönösen eltörlik a vámok jelentős részét, és a japán piac nyitottabbá válik a közösségi mezőgazdasági termékek számára. Jelentős kedvezmények lépnek életbe az EU fő mezőgazdasági exportterméke, a sertéshús esetében. A feldolgozott sertéshús exportja vámmentessé, a friss sertéshús pedig majdnem vámmentessé válik (a vámteher jelentős mértékben csökken). A marhahústra vonatkozó kedvezmények 15 éves átmeneti időszak alatt lépnek életbe, a vámok 38,5%-ról 9%-ra csökkennek. A megállapodás életbe lépésével azonnal vámmentessé válik a közösségből származó bor és más alkoholos italok exportja. Eltörlésre kerül számos sajtféleség jelenleg meglehetősen magas vámtétele, míg más sajtokra vámmentes kvóta lett meghatározva. Átmeneti időszak után ugyan, de számos feldolgozott termék (többek között a tészta, a csokoládé, a kakaó, édességek és paradicsom készítmények) importja is vámmentessé válik, míg más termékekre vámmentes vagy kedvezményes (csökkentett vámtételű) vámok melletti vámkvótákat nyitnak meg. A konstrukció az EU piacát illetően is hasonló. A mezőgazdasági termékek zöme azonnal vámmentessé válik. Egyes érzékeny termékek (pl. hal és halkészítmények) esetében a vámmentesség csak 15 év átmeneti időszak után lép életbe. Továbbra is alkalmazásra kerül a zöldség- és gyümölcsipiaci rendtartás belépőár-rendszere, egyes feldolgozott termékek esetében pedig csak (kb. 50%-os) vámcsökkenésre kerül sor, 15 év átmeneti időszak alatt. A kanadai megállapodáshoz hasonlóan e megállapodásnak is fontos részét képezi a földrajzi eredet-megjelölés védelme. E védelem több mint 200 uniós termék japán piacon történő értékesítését teszi lehetővé az EU-szabályozással azonos szintű eredetvédelem mellett. Az EU új típusú megállapodásainak megfelelően e megállapodás már munkasztenderdeket, környezet-, fogyasztó- és adatvédelmi rendelkezéseket is tartalmaz. Külön fejezet foglalkozik a fenntartható fejlődéssel, és első alkalommal került beépítésre a párizsi klíma megállapodásra történő hivatkozás.²⁷

²⁵ Bővebben ld. Európai Unió Tanácsa, 2017.

²⁶ A fejezet írásakor ratifikáció alatt. A megállapodás várhatóan 2019-ben lép életbe.

²⁷ Bővebben ld.: European Commission (2018): Proposal for a Council Decision on the signing, on behalf of the European Union, of the Economic Partnership Agreement between the European Union and Japan. http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/december/tradoc_156423.pdf

Az EU és Dél-Korea közötti szabadkereskedelmi megállapodás ideiglenesen 2011-ben, hivatalosan 2015-ben lépett életbe. Az első új típusú megállapodás, amely életbe lépett. Az EU-ba irányuló agrárexport jelentős része azonnal, kisebb része átmeneti időszakot követően válik vámmentessé. Korea fokozatosabban nyitja meg piacát az EU exportja előtt. Egyes termékek (pl. bor) azonnal vámmentessé válnak, míg más termékeket illetően (a termék érzékenységtől függően) 3/5/10/18 év átmeneti időszak kerül beiktatásra. Mivel a kiinduló átlagos vámszínvonal magas, és a termékeknek csak nagyon kis köre volt eredetileg vámmentes, Korea jelentős piacnyitást hajt végre. Kivételt talán csak a koreai rizspiac jelent, ahol egyáltalán nem kerül sor piacnyitásra.²⁸

d) Európán kívüli mediterrán térség

Az EU szoros kapcsolatokat igyekszik kiépíteni a mediterrán régió szomszédos országaival. Ennek fő eszköze az úgynevezett Barcelona-folyamat részeként 1995-ben bevezetett Euro-Mediterrán Partnerség. A multilaterális és bilaterális elemeket egyaránt tartalmazó kapcsolat eredetileg 12 országra terjedt ki: Algéria, Ciprus, Egyiptom, Izrael, Jordánia, Libanon, Málta, Marokkó, Palesztina, Szíria, Tunézia és Törökország²⁹.

Az EU társulási megállapodások rendszerét hozta létre³⁰, amely keretében kizárólag árukereskedelemre kiterjedő viszonyosságon alapuló szabadkereskedelmi megállapodást írt alá a régió nyolc országával. (Líbiára és Szíriára nem terjed ki.) Az új megállapodások további céljai: stabilitás és béke, gazdasági és pénzügyi partnerség, euro-mediterrán szabadkereskedelmi övezet, társadalmi és kulturális partnerség, regionális integráció ösztönzése. A legfontosabb kereskedelmi intézkedések: ipari termékek esetén vámmentes piacra jutás, mezőgazdaságban progresszív liberalizáció, a szolgáltatások és a beruházások fokozatos liberalizálása, viszonyosságon alapuló kedvezmények. Mindehhez az EU pénzügyi és technikai segítséget nyújt (MEDA).

A megállapodások értelmében a mezőgazdasági termékek zöme vámmentesen juthat be a közösségbe. Kivételt csak néhány gyümölcs- és zöldségféle képez. E termékekre vámkvóták lettek meghatározva. A vámkvóta keretében az import többnyire vámmentes, a

²⁸ Bővebben ld.: Európai Unió Tanácsa (2010): A Tanács határozata (2010. szeptember 16.) az egyrészről az Európai Unió és tagállamai és másrészről a Koreai Köztársaság közötti szabadkereskedelmi megállapodásnak az Európai Unió nevében történő aláírásáról és ideiglenes alkalmazásáról <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2011:127:FULL&from=EN>

²⁹ Ciprus és Málta 2004-től EU tagállam, Törökországot ld. később.

³⁰ Bővebben ld. Algéria: Európai Unió Tanácsa, 2005; Egyiptom: Európai Unió Tanácsa, 2004; Izrael: Európai Unió Tanácsa, 2000a; Jordánia: Európai Unió Tanácsa, 2002; Libanon: Európai Unió Tanácsa, 2006; Marokkó: Európai Unió Tanácsa, 2000b; Palesztin Nemzeti Hatóság: Európai Unió Tanácsa, 1997; Tunézia: Európai Unió Tanácsa, 1998.

kvótán felüli importra pedig általában kedvezményes (csökkentett) vámtétel vonatkozik. A kedvezmények általában aszimmetrikusak, a partner országok lassabban és kisebb mértékű liberalizációt hajtanak végre. Átmeneti időszakot követően azonban a legtöbb uniós mezőgazdasági termék vámmentességet élvez. Kivételt elsősorban egyes gyümölcs- és zöldségfélék jelentenek, amelyek esetében az átmeneti időszakot követően sem valósul meg a vámmentesség, csupán csökkentett vámtétel alkalmazandó.

A társulási megállapodások keretében 2011-től bilaterális tárgyalások kezdődtek az alap-megállapodás kiegészítése, kiterjesztése érdekében, többek között a mezőgazdaság területén. A tárgyalások célja mély és átfogó szabadkereskedelmi övezet létrehozása Egyiptommal, Jordániával, Marokkóval³¹ és Tunéziával. Jelenleg is folynak az érintett országokkal a – mezőgazdasági kedvezményeket is tartalmazó – társulási megállapodás létrehozására irányuló tárgyalások.

A regionális együttműködés ösztönzése, a kedvezményre jogosító származó termék³² minősítés megszerzése érdekében az EU minden megállapodásban szorgalmazza a partnerek pán-euró-mediterrán származási kumuláció alkalmazását, amely rendszerben az EFTA-országok és egyes nyugat-balkáni országok is részt vesznek.³³

e) ACP-országok

A Római Szerződés 4. fejezete rendezte az eredeti hat tagállam gyarmatainak és tengerentúli területeinek kapcsolatait a Közösséggel. Az afrikai országok függetlenné válását követően e társulási kapcsolatokat új alapokra helyezték. 1963. július 20-án írták alá az első Yaoundé Megállapodást a Közösség tagországai és 18 afrikai ország között. E szerződés széleskörű kölcsönös agrárkereskedelmi preferenciákat is tartalmazott. 1969-ben kötötték meg a Yaoundé II. Megállapodást.

A változó körülmények (olajválság, a nyersanyagárak emelkedése, a kölcsönös alapon nyújtott preferenciák megkérdőjelezése a GATT-ban, az EK bővülése) egyre inkább új alapokra helyezett szerződés kidolgozását igényelték. Az új megállapodást 1975. február 28-án írták alá Loméban, Togo fővárosában.

³¹ Marokkóval 2013-ban kezdődtek meg a tárgyalások, ám 2014 óta nem került sor új fordulóra.

³² A származási szabályok voltaképpen annak az eszköze, hogy meg lehessen azt az országot határozni, ahonnan az áru származik, azaz, nem azt az országot, ahonnan az árut feladták, hanem azt, ahol a terméket termelték vagy feldolgozták bizonyos tarifális vagy nem-tarifális intézkedések alkalmazásának céljából. A kedvezményes származási szabályokat annak érdekében kell alkalmazni, hogy a kedvezményes elbánást (legyen az egyoldalú vagy szerződéses) azon ország származó terméke kapja meg, amelyeknek szánták. Bővebben ld.: https://nav.gov.hu/nav/vam/vaminformaciok/szarmazas/EK_szabalyrendszer.html

³³ Bővebben ld.: https://nav.gov.hu/nav/vam/vaminformaciok/szarmazas/EK_szabalyrendszer.html

Annak fő rendelkezései a kereskedelmi együttműködésre, az alapanyag-termelő országok exportjának stabilizálására, az ipari együttműködésre, a pénzügyi támogatásra és a technikai együttműködésre irányultak. Az 5 évre szóló szerződést 1981-ben a Lomé II. megállapodás követte, a Lomé III. megállapodást pedig 1984 decemberében írták alá.

Mindegyik említett szerződés egyúttal az aláíró országok körének bővüléséhez vezetett. (A kiszélesedés nyomán beszélnek “ACP-országok”-ról, az afrikai, karibi és csendes-óceáni partnerekről.) A Lomé III. megállapodás új mezőgazdasági fejezettel bővült ki, amely az EK-nak az ACP-országok agrárpolitikai céljait (szerkezetátalakítás, növekvő önellátás, mezőgazdasági modernizáció, stb.) támogató intézkedéseit tartalmazza.

1989. december 15-én írták alá a 10 évre szóló (1990-2000) Lomé IV. megállapodást. Míg a korábbi megállapodások középpontjában az érintett országokban tapasztalható élelmiszerhiány állt, a Lomé IV. már a “pénzhiányt” is figyelembe vette. Az ACP országok ugyanis igen komoly pénzügyi válsággal küzdöttek, részben az 1980-1987 között megduplázódó adósságterhek, másrészt a mezőgazdasági termékek ugyanazon időszakra eső (kb. 50 %-os) hanyatlása miatt. A Lomé IV. így – megtartva a hosszú távú fejlesztési célokat – már pénzügyi és technikai segítséget is nyújt, amelyek formája többnyire segély és nem hitel. (A Közösség nem tartozik a fő hitelezők közé, így közvetlenül nem járulhat hozzá az adósságterhek csökkentéséhez. A hitelek helyett adott segélyek azonban legalább nem növelik tovább az ACP országok adósságát.)

A Lomé IV. megállapodás 2000 februárjában járt le. Meglehetősen nagy volt a bizonytalanság a megállapodás *jövőjét* illetően. Ennek oka az volt, *hogy az első Lomé-megállapodás aláírása óta jelentősen megváltoztak a körülmények.* A nyersanyagárak rendkívül alacsonyak voltak, a fejlett országoknak már nem jelentett akkora problémát a nyersanyagforrások biztosítása, mint korábban. Megváltoztak a kereskedelmi prioritások, ráadásul a megállapodás nyújtotta preferenciák hatékonysága is megkérdőjeleződött. Egyre erősebb támadás érte a Lomé-megállapodást a WTO részéről is: a nem ACP-fejlődő országok hátrányos megkülönböztetésként érzékelték a Lomé-megállapodás GSP-nél nagyobb kedvezményeit³⁴. (Az állandó támadások egyik legnyilvánvalóbb területe az EU banán rendtartása volt.)

Az EU fentiekre figyelemmel kénytelen volt új alapokra helyezni az ACP-országokhoz fűződő kapcsolatait. Az *V. megállapodást 2000 májusában írták alá.* Ez már tartalmazza, hogy az EU 2005-től a regionális szabadkereskedelmi övezeteknek ad prioritást,

³⁴ A megállapodás 2000. február 29-ig mentességet (waiver) élvezett a WTO diszkriminációmentes szabályait illetően.

fokozatosan megszüntetve a korábbi intézkedéseket. Az *ACP országokkal* aláírt LOMÉ megállapodások helyét fokozatosan az immár viszonyosságon alapuló *regionális gazdasági partnerségi megállapodások* (Regional Economic Partnership Agreements – REPAs) veszik át³⁵. A gazdasági partnerségi megállapodások célja az érintett országok világgazdasági integrációjának az elősegítése. A megállapodás 4 fő pilléren nyugszik:

- 1) Partnerség (EU piacnyitás, ACP: kínálati kapacitások erősítése, tranzakciós költségek csökkentése);
- 2) Regionális integráció (az ACP-országok közötti együttműködés erősítése);
- 3) Fejlesztés (a megállapodás integrációja az átfogó (ACP) fejlesztési stratégiába, az EU támogatási politikáiba);
- 4) WTO-kompatibilitás megteremtése.

Az egymást követő megállapodások önmagukban nem szüntették meg a KAP szigorú importrekszímjét. Bár az ACP-országokból származó import zöme teljes vámmentességet élvez, az nem vonatkozik a KAP érzékeny termékeire. A Közösség az érzékeny termékek közül kedvezményt biztosít a cukor, a banán³⁶, a marhahús, a rizs, a kukorica, valamint egyes kertészeti és trópusi termékek importjára.

Az ACP-országoknak juttatott agrárkereskedelmi preferenciák főbb jellemzői:

- a kedvezmények *viszonyosság nélküliek*³⁷ (azaz az EU nem tartott igényt az érintett országokba irányuló agrárexportja preferenciális kezelésére);
- *egységes származási szabályok* érvényesítése (“származó”, azaz kedvezményes elbánásban részesülő termék a több ACP-országban előállított termék is);
- az ACP-országok részéről az EK-nak nyújtott engedmények pusztán a *legnagyobb kedvezmény elvét és a diszkriminációmentességet* tartalmazzák;

³⁵ Az érintett országok hét régiót alkottak: Cariforum (csendes-óceáni), Nyugat-Afrika, Közép-Afrika, Kelet- és Dél-Afrika, Kelet-afrikai Közösség, Dél-afrikai Fejlesztési Közösség EPA Csoport és csendes-óceáni régió.

³⁶ A 2009. évi genfi banán-kereskedelmi megállapodás értelmében jelentősen változott az EU banánra vonatkozó importszabályozása. A latin-amerikai országokkal és az USA-val kötött, közel 15 évnyi vitát lezáró megállapodás gyakorlatilag megszünteti az ACP-országoknak korábban biztosított preferenciát. 2010-ben ezért a Bizottság elfogadta a 10 banán-exportőr ACP-országra kiterjedő kísérő intézkedések bevezetését. Az intézkedések célja a szerkezetváltás, a szektor versenyképességének javítása, a gazdasági diverzifikáció és az esetleges negatív társadalmi és környezeti hatások ellensúlyozásának a támogatása a 2012-2013 értékesítési évben, ország-specifikus módon. Bővebben ld.: Regulation (EU) No 1341/2011 Of The European Parliament And of the Council of 13 December 2011 amending Regulation (EC) No 1905/2006 establishing a financing instrument for development cooperation. Official Journal of the European Union, L347/34-40. 30.12.2011

³⁷ A Cotonoui Megállapodás a viszonyosság nélküli preferenciákat 2007. december 31-ig biztosította. 2008. január 1-jétől sajátos helyzet állt elő. Azok az országok, amelyek a WTO-előírásokkal összhangban álló partnerségi megállapodást írtak alá, élvezhették az abban foglalt kedvezményeket. Amennyiben ilyen megállapodás nem volt, vagy még nem lépett életbe, az érintett országra a GSP-rendszer vonatkozott.

- *különleges szabályozás az ACP-országokból származó cukorexportra* (cukor-jegyzőkönyvek, amelyek meghatározott kvóta – évi 1,3 millió tonna nádcukor – garantált áron³⁸ történő bejutását teszik lehetővé az EK-ba, országokénti kvótákra bontva);³⁹
- *speciális marhahús importrezsim* (értékvám nélküli, csökkentett - néhány százalékos - specifikus vám melletti kvóták hat ACP-ország számára);
- *zöldség-gyümölcs importkedvezmények* (vámmentes, illetve vámkedvezményrel történő szállítások lehetősége, egyes termékeknel kvóták, mennyiségi felső határok, szezonális korlátozások mellett);
- különleges szabályozás érvényesül a dohány-, a rizs, a takarmány-kiegészítők és további termékek esetében;
- az ACP-országok agrárexport-bevételeinek stabilizálása, az áringadozások mérséklése a STABEX-rendszer révén. (Meghatározott agrártermékek exportbevételeit a megelőző 4 év átlagához – mint referenciaszinthez – viszonyítják, s ha e bevételek attól meghatározott mértékben elmaradnak, kompenzációt nyújtanak az EU által biztosított forrásokból.)

A Cotonoui Megállapodás 2020 februárjában hatályát veszti, ezért a Tanács 2018 júniusában elfogadta az EU és az ACP-országok közötti jövőbeli megállapodásra vonatkozó tárgyalási megbízást. Az előkészítő dokumentumok alapján az EU a partnerek számának csökkentését (az érintett országok nagyobb régiókba tömörítését) szeretné elérni, s a tervezett megállapodások a korábbiakon túl a következő főbb területekre terjednének ki: demokrácia és az emberi jogok; gazdasági növekedés és beruházások; éghajlatváltozás; szegénység felszámolása; béke és biztonság; migráció és mobilitás⁴⁰.

f) Nyugat-balkáni stabilizációs és társulási megállapodások

³⁸ A cukor ártámogatás tervezett 36%-os csökkentését az EU strukturális alkalmazkodási támogatással kompenzálja.

³⁹ A cukorrendtartás 2006. évi reformját követően úgynevezett kísérő intézkedéseket vezettek be a cukor protokoll által lefedett 18 országra vonatkozóan. Az intézkedések célja az feltételekhez történő alkalmazkodás elősegítése a 2007-2013 közötti időszakban. Mivel a reform gyakorlatilag megszüntette az érintett országoknak korábban biztosított preferenciát, a támogatások tekintetében a hangsúly a szerkezetváltás, a szektor versenyképességének javítása, a gazdasági diverzifikáció és az esetleges negatív társadalmi és környezeti hatások ellensúlyozásának támogatására helyeződött. Bővebben ld.: Regulation (EC) No 266/2006 of the European Parliament and of the Council of 15 February 2006 establishing accompanying measures for Sugar Protocol countries affected by the reform of the EU sugar regime.

⁴⁰ Bővebben ld.: European Parliament (2018): A renewed partnership with the countries of Africa, the Caribbean and the Pacific.

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/615670/EPRS_BRI\(2018\)615670_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/615670/EPRS_BRI(2018)615670_EN.pdf)

A nyugat-balkáni térség országaival stabilizációs és társulási megállapodásokat írt alá az EU. A megállapodások szabadkereskedelmi övezet létrehozását célozzák, az érintett országok csatlakozásához közeledve egyre nagyobb mértékű kereskedelmi liberalizációval a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeket illetően. Ilyen megállapodás jelenleg Macedóniával, Albániával, Szerbiával, Montenegróval, Bosznia és Hercegovinával, valamint Koszovóval van érvényben. A legtöbb mezőgazdasági termék már vám- és kvótamentesen juthat be az EU piacára. Kivételt egyes halászati termékek, a marhahús, a bor és a cukor jelent.⁴¹

Szerbiával és Montenegróval megkezdődtek a csatlakozási tárgyalások. Macedónia 2005, Albánia 2014 óta tagjelölt, Bosznia és Hercegovina, valamint Koszovó potenciális tagjelölt.

g) ASEAN⁴²-országok

Az EU-ASEAN tárgyalások 2007-ben kezdődtek. 2009-ben a regionális tárgyalásokat felfüggesztették, majd megállapodtak abban, hogy inkább bilaterális szabadkereskedelmi tárgyalásokat folytatnak. Szingapúrral és Malajziával 2010-ben⁴³, Vietnámmal 2012-ben, Thaifölddel 2013-ban⁴⁴, Mianmarral (Burma)⁴⁵ 2014-ben, a Fülöp-szigetekkel⁴⁶ és Indonéziával pedig 2016-ban kezdődtek meg a tárgyalások.

Szingapúrral lezárultak a tárgyalások. Két külön megállapodás született: egy szabadkereskedelmi és beruházás-védelmi megállapodás. Az új típusú megállapodásoknak megfelelően a megállapodás túlmutat a vámok (és egyéb kereskedelmi korlátozások) kölcsönös eltörlését célzó „egyszerű” szabadkereskedelmi megállapodáson. A megállapodás kiemelten foglalkozik a zöld növekedéssel, a zöld technológia előtt álló kereskedelmi korlátok lebontásával, illetve a környezetvédelmi szolgáltatások kérdéskörével. Kiterjed a fenntartható

⁴¹ Bővebben ld. a vonatkozó bilaterális megállapodásokat.

⁴² Association of Southeast Asian Nations (ASEAN). 1967-ben a thaiföldi Bangkokban alapította Indonézia, Malajzia, a Fülöp-szigetek, Szingapúr és Thaiföld. Később csatlakozott Brunei, Vietnám, Laosz, Mianmar (Burma) és Kambodzsa. Három pillére van: politikai-biztonsági közösség, gazdasági közösség és társadalmi-kulturális közösség. A 2015-ben létrejött gazdasági közösség célja az egyre mélyülő gazdasági integráció. Céljaik között szerepel az ASEAN szabadkereskedelmi övezet (AFTA) létrehozása, amely keretében közös effektív preferenciális vámrendszert alkalmaznak. Az alapító tagok egymás közötti kereskedelmének zöme már vámentes, de az új tagállamok is jól haladnak a liberalizálás terén. Bővebben ld.: www.asean.org

⁴³ Malajzia kérésére 2012-ben a tárgyalások leálltak, a fejezet lezárásáig érdemi előrelépés nem történt.

⁴⁴ 2014-ben a katonai hatalomátvétel miatt a tárgyalások leálltak. Az EU álláspontja szerint a tárgyalások akkor folytathatóak, ha demokratikusan választott civil kormány kerül az ország élére.

⁴⁵ 2018 júliusáig négy tárgyalási forduló volt. A tervezett megállapodás részletei azonban egyelőre nem ismertek. Mianmar egyelőre a GSP keretében részesül preferenciális bánásmódban.

⁴⁶ A Fülöp-szigetekkel 2018. júliusáig mindössze két tárgyalási forduló volt. Az árukereskedelemmel kapcsolatos elképzelések egyelőre nem ismertek.

fejlődésre, a közbeszerzésekre, a szellemi tulajdonjog védelmére, valamint versennyel kapcsolatos kérdésekre.

A megállapodás érdekessége, hogy nem tesz különbséget ipari és mezőgazdasági termékek között. A piacnyitás aszimmetrikus. Szingapúr a megállapodás életbe lépésével azonnal eltörli a vámokat (igaz, a kereskedelem zöme már napjainkban is vámmentes). Az EU 3-5 év átmeneti időszak alatt, fokozatosan építi le a még meglévő korlátozásokat. Ez nem vonatkozik az EU gyümölcs- és zöldségpiaci rendtartásában alkalmazott belépőár-rendszerre. Annak csak az értékvám részét törlik el, a belépőár-rendszerrel összefüggő (esetlegesen alkalmazandó) specifikus vám továbbra is megmarad.⁴⁷

Lezárultak a tárgyalások *Vietnámmal* is. Szintén új típusú megállapodás, tehát az árukereskedelem szabályozásán túl a következő területeket is lefedi: szolgáltatások, beruházások, e-kereskedelem, közbeszerzés, állami tulajdonú vállalatok, verseny, szellemi tulajdonjog védelme, fenntartható fejlődés. Külön fejezet foglalkozik a megújuló energiaforrásokkal kapcsolatos kereskedelem és befektetés nem vám jellegű korlátozásaival. Az árukereskedelemre vonatkozó szabályozás (az exporttámogatás kivételével) nem tesz különbséget mezőgazdasági és ipari termékek között. A megállapodás értelmében szinte az összes vám (és nem vám jellegű korlátozás) eltörlésre kerül. A liberalizációt mindkét fél fokozatosan valósítja meg. Az EU 7, Vietnám 10 év alatt. A megállapodás értelmében a felek nem alkalmazhatnak exporttámogatást a partner területére irányuló mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeket illetően. Vietnám esetében lassabb liberalizációra kerül sor a dohány és dohányipari termékek, egyes alkoholos termékek, illetve a legtöbb feldolgozott élelmiszer esetében (itt a legmagasabb a kiinduló vámtétel). Az EU a baromfi (máj kivételével) és tojás, egyes halászati termékek, a rizs, a keményítő, egyes húskészítmények, a cukor, valamint a kakaó és kakaót tartalmazó élelmiszerek importja előtt bontja le lassabban az akadályokat.⁴⁸ A megállapodás életbe lépéséig Vietnám a GSP keretében részesül preferenciális bánásmódban.

Indonéziával folyamatban vannak a tárgyalások. A cél itt is szabadkereskedelmi megállapodás. A Bizottság tárgyalási tervezete alapján e megállapodás is több, mint egyszerű szabadkereskedelmi megállapodás. A tervek szerint kiterjed majd a következő területekre: verseny, szellemi tulajdonjog védelme, közbeszerzés, kis- és közepes vállalkozások, állami

⁴⁷ Bővebben ld.: European Commission (2018): EU-Singapore trade and investment agreements (authentic texts as of April 2018) <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=961>

⁴⁸ Bővebben ld.: European Commission (2016): EU-Vietnam Free Trade Agreement: Agreed text as of January 2016 <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1437>

tulajdonú vállalatok, digitális kereskedelem, energia és nyersanyagok, fenntartható fejlődés. A piacra jutás területén nem tesznek különbséget mezőgazdasági és ipari termékek között. A termékek többségére a megállapodás életbe lépését követően azonnal eltörlik a vámokat (és egyéb kereskedelmi korlátozó intézkedéseket). Az egyelőre meg nem nevezett érzékeny termékek (motor kivételével) esetében vagy átmeneti időszakot követően valósul meg a vámmentesség, vagy csak vámcsökkenésre, esetleg vámkvóta keretében nyújtott kedvezmény érvényesítésére kerül sor.⁴⁹ A megállapodás életbe lépéséig Indonézia a GSP keretében részesül preferenciális bánásmódban.

h) *Latin-Amerika*

A közösség és a MERCOSUR⁵⁰ közötti kapcsolatokat régiók közötti együttműködési keret-megállapodás szabályozza.⁵¹ A megállapodás elsősorban kereskedelmi és gazdasági együttműködési kérdéseket szabályoz (piacra jutás, liberalizálás, érzékeny termékek azonosítása, minőségi tanúsítványok közelítése), de együttműködést szorgalmaz az energiaszektor, a közlekedés, a telekommunikációs és információs technológia, a környezetvédelem, kutatás-fejlesztés és az üzleti tevékenységek terén is. Már ebben a megállapodásban is megjelennek befektetési és szellemi tulajdonjog védelmével kapcsolatos kérdések. A cél: régiók közötti társulási megállapodás megvalósítása. E keret-megállapodás alapján indultak meg a közösség és a MERCOSUR közötti újabb tárgyalások 2016-ban. A tervezet nemcsak az árukereskedelemmel foglalkozik. Kiterjed a szolgáltatásokra, a fenntartható fejlődésre, a közbeszerzésre, a szellemi tulajdonjog védelmére, a kis- és közepes vállalkozásokra, valamint az állami tulajdonú vállalatokkal kapcsolatos kérdésekre. A Bizottság tárgyalási tervezetében külön fejezetben jelenik meg a mezőgazdaság. Az többnyire a hatályos WTO előírások szerinti szabályozást ír elő. Két terület kerül kiemelésre: az

⁴⁹ Bővebben ld.: European Commission (2018): The texts proposed by the EU for the trade deal with Indonesia. <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1620>

⁵⁰ A MERCOSUR egy közös piacot célzó, eddigi eredményeit tekintve inkább kereskedelmi megállapodás. Célja a tagállamok közötti kereskedelem liberalizálása. Alapító tagállamai: Argentína, Brazília, Paraguay, Uruguay. Később csatlakozott Venezuela (2016-tól tagsága felfüggesztve) és Bolívia. Társult tagok: Chile, Kolumbia, Ecuador, Guyana, Peru és Suriname. Megfigyelői státusszal rendelkezik Új-Zéland és Mexikó. Bővebben ld.: <http://www.mercosur.int>

⁵¹ A Tanács 1999/279/EK Határozata (1999. március 22.) az egyrészről az Európai Közösség és tagállamai, másrészről a Dél-amerikai Közös Piac (Mercosur) és részes államai között létrejött régiók közötti együttműködési keretmegállapodásnak az Európai Közösség nevében való megkötéséről. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:31999D0279&from=EN>

exporttámogatás (ideértve az exportőröknek nyújtott hitelek is), valamint a borászati termékek kereskedelmére vonatkozó szabályozás.⁵²

A kereskedelmi kapcsolatokat valójában a keret-megállapodáson kívüli tényezők határozzák meg. *Argentína* 2014-ig a GSP keretében részesült preferenciális bánásmódban. Mivel 2014. január 1-jével a Világbank magasabb jövedelmi kategóriába sorolta, kikerült a GSP hatálya alól. Újabb megállapodás hiányában a kereskedelmi kapcsolatok alapját – *Braziliához* és *Uruguayhoz* hasonlóan – a WTO vonatkozó megállapodásai képezik. *Paraguay* és *Bolívia* továbbra is GSP preferenciát élvez.

Az EU és Mexikó közötti kereskedelmet alapvetően az *EU-Mexikó globális megállapodás* szabályozza.⁵³ A latin-amerikai országok közül Mexikóval lett először aláírva átfogó megállapodás. A megállapodás globális elnevezését indokolja, hogy az áru- és szolgáltatáskereskedelmen kívül számos más területet is lefed: tőkemozgás és kifizetések, közbeszerzés, verseny, szellemi tulajdonjog védelme, pénzügyi szolgáltatások, valamint számos szektorális együttműködés. A megállapodás az áru- és szolgáltatáskereskedelem viszonyosságán alapuló, progresszív liberalizálását irányozza elő. Az árukereskedelemben nem tesz különbséget mezőgazdasági és ipari termékek között. A kereskedelemre vonatkozó részt később átfogó szabadkereskedelmi megállapodássá fejlesztették.⁵⁴ Az új megállapodás már külön szabályozza a mezőgazdasági és ipari termékek kereskedelmét. A Mexikóból, illetve EU-ból származó mezőgazdasági termékekre hét kategóriát határoztak meg. Az első kategóriában a megállapodás életbe lépését követően azonnal eltörölték a vámokat. A 2-4. kategóriába tartozó termékeknél a vámok fokozatos megszüntetésére került sor. A többi kategóriába sorolt termék esetében csak vámcsökkentés, vagy vámkvótán belüli vámcsökkentés valósult meg. 2016-ban újabb tárgyalások kezdődtek a globális megállapodás modernizálása érdekében. Néhány technikai részlettől eltekintve, 2018 áprilisában megszületett az elvi megállapodás a kereskedelmi részről⁵⁵, amely jelentősen növeli a vámmentessé váló mezőgazdasági termékek arányát. Az új megállapodás jelentős piacnyitást jelent az EU mezőgazdasági termékei számára, többek között a következő termékeket

⁵² Bővebben ld.: European Commission (2016): EU Draft Textual Proposals Related To Agriculture In Trade Part Of EU Mercosur Association Agreement.
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/april/tradoc_155480.pdf

⁵³ 2000/658/EC Council Decision of 28 September 2000 concerning the conclusion of the Economic Partnership, Political Coordination and Cooperation Agreement between the European Community and its Member States, of the one part, and the United Mexican States, of the other part

⁵⁴ Decision No 2/2000 of The EC-Mexico Joint Council of 23 March 2000 https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:a024c280-a801-4dcd-bc46-a3afdd86c3ba.0005.02/DOC_1&format=PDF

⁵⁵ European Commission (2018): New EU-Mexico agreement: The Agreement in Principle and its texts
<http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1833>

illetően: baromfihús, sertéshús, sajt, csokoládé és édesség, tésztafélék. E termékek importja mennyiségi korlátozás nélkül vámmentessé válik. A megállapodás fontos részét képezi a földrajzi eredet-megjelölés védelme. E védelem 340 uniós termék mexikói értékesítését teszi lehetővé az EU-szabályozással azonos szintű eredetvédelem mellett. A megállapodás előírja az EU sztenderdeknek (műszaki, fogyasztói, környezeti, állat- és növény-egészségügyi, valamint GMO) való megfelelési kötelezettséget. Mexikó uniós piacra jutását illetően korlátozott (részleges) liberalizáció valósul meg a marhahús, a csirkemell, a tojás, a banán, néhány sertéshúsból készült termék, a nyerscukor és az etanol esetében. Átmeneti időszak után vámmentessé válik a mexikói méz (7 év), alma (10 év) és konzerv őszibarack (7 év) importja. Külön mellékletben szabályozzák a bor és párlatok kereskedelmét, ahol csak részleges piacnyitás várható.

Társulási megállapodás van az EU és Chile között. A megállapodás alapvetően szabadkereskedelmi megállapodást tartalmaz, hiszen az ipar termékekre legkésőbb a megállapodás életbe lépését követő 3 éven belül megszűntek a vámok, míg a mezőgazdasági termékek esetében a liberalizáció nem teljes. A mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek liberalizációja aszimmetrikus. Chile a termékek szélesebb körénél alkalmazott azonnali vámmentességet. Az EU esetében érzékenynek minősül például a marhahús, a baromfihús, a sajt és egyes húskészítmények. E termékekre a kedvezményes piacra jutás többnyire vámkvótához kötött, vagy viszonylag hosszú, akár 10 évet is elérő átmeneti időszak lett meghatározva. A zöldség- és gyümölcsipari rendtartás termékeinél a kedvezmény csak az értékvámra vonatkozik. Chile a mezőgazdasági termékek zömére azonnali vámmentességet alkalmaz, hosszabb átmeneti időszak meghatározására csak néhány termék (pl.: sertéshús, olívolaj) esetében került sor. A megállapodás külön szabályozza borászati termékek és párlatok kereskedelmét. E téren liberalizációt nem irányoz elő. Diszkriminációmentes elbánást ír elő, kitér a földrajzi eredetvédelem, a minőség és az értékesítés egyes kérdéseire.⁵⁶

2017-ben napirendre került a megállapodás modernizálása. Az új típusú megállapodásoknak megfelelően sokkal átfogóbb megállapodás várható. Az eddig megjelent dokumentumok alapján az új megállapodás a következő területekre terjed majd ki az árukereskedelem további liberalizálásán túl: fenntartható fejlődés, kereskedelem és nemek közötti egyenjogúság, állat- és növényegészségügy, korrupció elleni küzdelem, verseny, a kereskedelem technikai feltételeinek javítása, digitális kereskedelem, energia és

⁵⁶ Bővebben ld.: Agreement establishing an association between the European Community and its Member States, of the one part, and the Republic of Chile, of the other part. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:f83a503c-fa20-4b3a-9535-f1074175eaf0.0004.02/DOC_2&format=PDF

nyersanyagok, szellemi tulajdonjog védelme, közbeszerzés, befektetés, szolgáltatáskereskedelem, kis- és közepes vállalkozások, állami tulajdonú vállalatok.

i) *Általános vámkedvezmény-rendszer (GSP)*

Az EK az ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferencia (UNCTAD) kezdeményezésére, a fejlődő országok gazdasági fejlődésének segítésére 1971. július 1-jén vezette be az Általános Preferenciarendszert/általános vámkedvezmény-rendszer (Generalised System of Preferences, GSP)⁵⁷. A GSP rendszer keretében a fejlődő országokból származó különféle árucikkekre autonóm módon kedvezményes vámelbánást érvényesítenek. Az importárak mérséklésével a fejlődő országok termékeinek kedvezőbb piacra jutási feltételeit kívánják megteremteni.

A GSP csak meghatározott termékekre vonatkozik. Az ipari termékekre - fő szabályként - vámentességet biztosítanak. Néhány terméknel kvótákat állapítottak meg a teljes importot, illetve az egyes fejlődő országok részesedését illetően.

Preferenciális importrezsim (vámkedvezmény) vonatkozik kb. 320 mezőgazdasági termékre is, bár e termékekkel kapcsolatban az EK termelői kettős védelemben részesülnek, a preferenciák modulációja, illetve a védőzáradék révén. A preferenciák *modulációja* azt jelenti, hogy a termékek érzékenységi fokának megfelelően különböző szintű kedvezményeket biztosítanak (az alkalmazott vámtéher az LNK vám 85, 70, 35, vagy 0%-a). A mezőgazdasági termékeknél a kedvezmény csak az importteher ad valorem részére vonatkozik. A *védőzáradék* pedig lehetővé teszi a Közösség számára, hogy abban az esetben, ha az import a közösségi agrártermelők súlyos sérelmével fenyegetne, a kedvezményeket részben vagy teljes egészében felfüggeszék.

A GSP rendszerét több ízben módosították. Annak keretében 1999-től egyszerűsítették a preferenciák rendszerét, egységesítve az ipari és mezőgazdasági termékekre vonatkozó főbb feltételeket. Az 1995-ben bevezetett rendszer egyik legfontosabb vívmánya a mennyiségi és vámkvóták eltörlése volt, ami a preferenciák jobb kihasználását eredményezte.

Az újabb rendszerben a kedvezményezett országok fejlettsége alapján *különböző preferenciális fokozatokat* állapítottak meg. Annak során az érintett országok egy főre jutó jövedelmét, illetve az ún. specializációs indexet (adott ország részesedése az EU teljes mezőgazdasági importjából) vették figyelembe. Az új intézkedések értelmében a preferencia átmeneti jellegű lett, 1998. január 1-jétől a fejlettebb országok kizárhatók a rendszerből.

⁵⁷ Az EK elsőként hirdette meg a GSP-t. Azóta a többi fejlett ipari ország is érvényesíti saját engedményeit.

2006-tól a rendszer *alapvetően megváltozott. Három alrendszer* lépett életbe:

- 1) *Általános* rendszer: vámmentesség vagy vámkedvezmény bizonyos termékekre;
- 2) *GSP+*: többletkedvezmény bizonyos országoknak.⁵⁸ Külön kell kérvényezni, és a sztenderd GSP kritériumokon túl további feltételeknek kell megfelelnie az érintett országoknak. A sérülékenységi kritérium szerint csak meghatározott importrészesedés alatt jogosultak az érintett országok további kedvezményekre, a fenntarthatósági kritérium pedig különböző nemzetközi emberi- és munkajogi sztenderdek, környezetvédelmi előírások betartását, kormányzati gyakorlatok követését írja elő.⁵⁹
- 3) Fegyverek kivételével minden (everything but arms, *EBA*): vám- és kvótamentes piacra jutás minden termékre (a fegyverek kivételével). Néhány termék esetében a bevezetés fokozatos: banán (2006), rizs, cukor (2009). A 49 legkevésbé fejlett országra vonatkozik.⁶⁰

A rendszer újdonsága a koncentráció: amennyiben az adott országból származó import meghaladja a teljes GSP import 15%-át, a preferencia megszűnik.⁶¹

Áttekintendő fogalmak

Preferenciális rendszerek

Általános Preferenciarendszer (GSP)

GSP+

Fegyverek kivételével minden (EBA)

ACP-országok

Lomé Megállapodások

Partnerségi megállapodások

Stabilizációs és partnerségi megállapodások

STABEX-rendszer

WTO Mezőgazdasági Megállapodás

Blair House Megállapodás

Piacrajutás

Vámosítás (tariffikáció)

Vámegyenérték

Pótvám

⁵⁸ GSP+ országok (2018. július 9-i állapot szerint): Örményország, Bolívia, Zöld-foki Köztársaság, Grúzia, Kirgizisztán, Mongólia, Pakisztán, Paraguay, Fülöp-szigetek és Sri Lanka.

⁵⁹ Bővebben ld. itt: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/december/tradoc_152024.pdf

⁶⁰ A kedvezményezett országok listájáról ld.: A Bizottság 1421/2013/EU Felhatalmazáson Alapuló Rendelete (2013. október 30.) az általános tarifális preferenciák rendszerének alkalmazásáról szóló 978/2012/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet I., II. és IV. mellékletének módosításáról.

⁶¹ Bővebben ld.: Regulation (EU) No 978/2012 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 applying a scheme of generalised tariff preferences and repealing Council Regulation (EC) No 732/2008. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012R0978&from=EN>

Folyó piacrajutás (current access)
 Minimum piacrajutás (minimum access)
 AMS (Aggregate Method of Support)
 „Zöld doboz”
 „Kék doboz”
 „Sárga doboz”
 De minimis
 Exporttámogatás-csökkentés
 Békeklauzula
 Vámeszkalácó
 Doha Fejlesztési Program
 Hong-kongi Miniszteri deklaráció
 2004. évi keret-megállapodás
 Lépcsős formula

Felhasznált irodalom

- Elekes, A. (1998): Túléli-e a Közös Agrárpolitika a GATT/WTO-fordulót és a keleti bővítést? *Külgazdaság*, 1998. június, p. 48-58.
- Elekes, A. (2002): Agrárkereskedelmi preferenciarendszer. In: Halmai, P. (szerk.): *Az Európai Unió agrárrendszere*. Mezőgazda Kiadó, Budapesti Agrárkamara, Budapest
- Elekes, A. (2002): Agrárkereskedelmi preferenciarendszer. In: Halmai, P. (szerk.): *Az Európai Unió agrárrendszere*. Mezőgazda Kiadó, Budapesti Agrárkamara, Budapest
- Elekes, A. (2002): A WTO Mezőgazdasági Megállapodás. In: Halmai, P. (szerk.): In: Halmai, P. (szerk.): *Az Európai Unió agrárrendszere*. Mezőgazda Kiadó, Budapesti Agrárkamara, Budapest
- Elekes, A. – Halmai, P. (2005): A nemzeti agrárpolitika szűkülő lehetőségei – Körvonalazódik az új WTO mezőgazdasági megállapodás. *Külgazdaság*, XLIX. évfolyam, 2005/11-12. p. 76-95.
- Elekes, A. (2007): A Közös Agrárpolitika és a nemzetközi kereskedelem. In: Halmai, P. (szerk.): *Az Európai Unió agrárrendszere*. Mezőgazda Kiadó, Budapest
- Elekes A. - Halmai P. (2008): A WTO Doha-fordulója - (Rész)eredmények, tapasztalatok, kilátások. *Külgazdaság* LII.(9-10.) pp. 34-77.
- Josling, T. – Tangermann, S. (1999): Implementation of the WTO Agreement on Agriculture and Developments for the Next Round of Negotiations. *European Review of Agricultural Economics*, 26(3)., 371–388.
- Swinbank, A. (1999): EU Agriculture: Agenda 2000 and the WTO Commitments. *The World Economy*, 22/1 pp. 41-54.
- Tangermann, S. (1996): Implementation of the Uruguay Round Agreement on Agriculture: Issues and prospects. *Journal of Agricultural Economics*, Vol. 47. pp. 315-337.
- Tangermann, S. (1998): The Reform of the Common Agricultural Policy. In: Ingersent – Rayner – Hine (Eds.) (1998): *An Ex-post Review of the 1992 MacSharry Reform*. Palgrave Macmillan, London